

KÖLELİK YASAĞININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Araş. Gör. Muzaffer KARAASLAN*

ÖZET

Kölelik insanlık tarihinde önemli yer tutan bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski medeniyetlerin neredeyse tamamında görülen ve hayatın ilerleyişinde çok önemli işlevleri olan kölelik kabul ediliyor ve hukuk düzenleri içerisinde kendisine yer buluyordu. Her ne kadar doğal hukuk gereği insanların eşit olduğu düşüncesi kabul görse de ekonomik menfaatler köleliğin kaldırılmasına izin vermiyordu. Ancak gelişen insan hakları düşüncesi ile birlikte köleliğin yasaklanması gerektiği inancı yaygınlaşmış ve köleliğin yasaklanması süreci başlamıştır. Bu çalışmada kölelik yasağı süreci incelenecek olup, günümüz hukukunda köleliğe bakış ve kölelik yasağı ile ilgili düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köle, Kölelik Yasağı, Doğal Hukuk, İnsan Hakları

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF SLAVERY PROHIBITION

ABSTRACT

Slavery is an important institution in human history. Slavery, which was seen in almost all ancient civilizations and had very important functions in the progression of life, was also accepted by the legal orders. However, with the developing notion of human rights, the idea of prohibiting slavery became widespread and the process of prohibiting slavery began. In this study, the process of the prohibition of slavery will be examined and the approach to slavery in current law systems and the regulations regarding the prohibition of slavery will be emphasized.

Keywords: Slave, Prohibition Of Slavery, Natural Law, Human Rights

---

* Araştırma Görevlisi, Yaşar Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı, muzaffer.karaaslan@yasar.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0308-9683.

GİRİŞ

İnsan haklarının günümüzdeki noktaya taşınması uzun bir süreçten sonra gerçekleşmiştir. İnsan haklarına ilişkin kazanımlar zaman içerisinde aşamalı olarak gelişim göstermiştir. Bu kazanımların en önemlileri arasında yer alan kölelik yasağının kabulü ise günümüze yakın tarihli bir dönemde gerçekleşmiştir. Eski kavimlerin neredeyse tümünde görülen kölelik uygulamalarından ekonomik ve toplumsal sebeplerle vazgeçilmemiş, kölelikle ilgili düzenlemeler de hukuksal alanda da kendisine yer bulmuştur.

Günümüzde kölelik yasağı uluslararası hukukta emredici norm haline gelmiştir¹. Ancak bu kazanıma ulaşım oldukça uzun bir süreç sonunda gerçekleşmiştir. Çalışmamızda bu sürecin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Çalışmamız geleneksel köleliğin yasaklanması süreci ile sınırlı tutulmuştur².

Çalışmamızda öncelikle kölelik tanımlanarak eski hukuk düzenlerinde kölelik kurumunun yeri değerlendirilecek, sonrasında ise kölelik yasağına ilişkin girişimler ve uluslararası hukukta kölelik yasağının gelişimine değinilecektir. Son olarak Türk hukukunda kölelik yasağına ilişkin adımlar incelenerek, günümüz Türk hukukundaki durum değerlendirilecektir.

I. KÖLELİĞİN TANIMI VE ESKİ HUKUK SİSTEMLERİNDE KÖLELİK

A. KÖLELİĞİN TANIMI

1926 tarihli Kölelik Sözleşmesinin ilk maddesinde kölelik, üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumu olarak tanımlanmıştır.³ Doktrinde de kölelikle ilgili bazı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan ilkinde göre kölelik, insanların özgürlüklerinden yoksun bırakılarak başkalarının malı

---

¹ **Doğru, Osman/Nalbant, Atilla:** İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, Yargıtay Yayınları, Ankara, 2012, s.318.

² Bu nedenle modern kölelik kavramı ve köleliğin yeni görünüşleri çalışmamız kapsamına alınmamıştır. Bu konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. **Usta, Ogün:** Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasağı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021 s.122-160; **Güler, Mehmet Atilla:** Modern Kölelik ve Modern Köleliğin Görünüşleri, İş ve Hayat, 2015, C.1, S.2, s. 23-46.

³ 12.06.1933 tarihli ve 2425 sayılı Resmî Gazete’de sözleşmenin resmi Türkçe çevirisi yer almaktadır.

sayılmaları olarak ifade edilmiştir⁴. Diğer bir tanıma göre ise kölelik, kişi üzerinde mülkiyet hakkıyla bağlantılı yetkiler kullanarak onu obje konumuna indirgemedir⁵. Yine bir başka tanımda kölelik bireyin her türlü haktan yoksun bırakılarak bir eşyaymış gibi görülmesi ve mülkiyete konu teşkil etmesi olarak belirtilmiştir⁶. Bir başka tanıma göre de kölelik, süreklilik unsurunu içerisinde barındıran, kişinin içinde bulunduğu durumdur ve köleliği belirleyen unsurlar arasında kontrol ve sahiplik unsurlarının yanında, şiddet kullanma ve şiddet tehdidi de yer alır⁷.

B. ESKİ HUKUK DÜZENLERİNDE KÖLELİĞE BAKIŞ

Kölelik eski hukuk düzenleri için genellikle vazgeçilmez bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır⁸. Roma hukukuna göre insanların özgür veya köle şeklinde ikiye ayrılması ve bunun en temel ayırım olması dönemin anlayışına göre oldukça normaldi⁹. Aslında doğal hukuk gereği insanların eşit olduğu düşüncesi kabul edilmekle birlikte¹⁰ yine de köleliğin kaldırılmasına yönelik herhangi bir girişim karşımıza çıkmamaktadır¹¹. Bunun nedeni ise iş

---

⁴ **Bozkurt, Gülnihal:** Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 38, S. 1, 1981, s.65.

⁵ **Tezcan, Durmuş / Erdem, Mustafa Ruhan /Sancakdar, Oğuz/ Önok, Rifat Murat:** İnsan Hakları El Kitabı, 9. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2021, s.223.

⁶ **Gözübüyük, Şeref / Gölçüklü, Feyyaz:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, 11. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 231.

⁷ **Doğru/Nalbant** s.318.

⁸ **Bozkurt,** (1981), s.65.

⁹ **Tahiroğlu, Bülent / Erdoğan, Belgin:** Roma Hukuku Dersleri, Der Yayınevi, İstanbul, 2014, s.139; **Umur, Ziya:** Roma Hukuku Ders Notları, 10. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 1990, s.157, **Di Marzo, Salvatore:** Roma Hukuku (çev. **Umur, Ziya**), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1954 s.30, **Bozkurt,** (1981), s.91, **Karadeniz Çelebican, Özcan:** Roma Hukuku Tarihi Giriş-Kaynaklar Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması (Roma Hukuku), 17.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s.128.

¹⁰ Bu duruma Roma hukuku kodifikasyonu *Corpus Iuris Civilis*'te rastlamaktayız.

Digesta D.50,17,32. (Ulpianus)

“*Quod attinet ad ius civile, servi pro nullis habentur: non tamen et iure naturali, quia, quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.*”

“*Ius Gentium*’a göre kölelerin hiçbir değeri olmadığı halde, tabii hukuk bakımından durum böyle değildir. Tabii hukuk bakımından bütün insanlar eşittir.” **Tahiroğlu, Bülent:** Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 45, S. 1-4, 2011 s.655.

¹¹ **Bozkurt,** (1981), s.65.

gücü ihtiyacının genellikle köleler tarafından karşılanmasıdır. Köleler eski hukuk düzenlerinde toplumun ve ekonominin devamlılığı ve canlılığı açısından istemeden de olsa çok önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Genellikle eski hukuk düzenleri kölelik sebeplerini savaş tutsaklığı ve doğum esasına dayandırmakla birlikte bunlar dışında farklı kölelik sebeplerine de rastlamamız mümkündür¹². Hukuk sistemlerinde kölelere yaklaşımın da değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bazılarında kölelere daha ılımlı yaklaşım olmuş iken, bazılarında kölelerin insan olduğu özelliği göz ardı edilerek tamamen bir objeden farksız davranışlara maruz bırakılmışlardır¹³. Tüm eski hukuk sistemlerinin ortak özelliği ise kölelik gibi bir kurumun kaldırılmasının dahi dile getirilmemesidir¹⁴.

---

¹² İslam hukukunda kölelik nedenleri savaş tutsaklığı ve doğum yoluyla kölelik ile sınırlı iken, Roma hukukunda bunlara ek olarak bazı ağır cezalara mahkûm edilmiş olmak, askerlik görevini ifadan kaçmak ve borç sebebiyle kölelik sayılabilir. Hint uygarlığında sayılan nedenler dışında din uğruna dünyevi hazları bırakarak köle olma, köle kadımla ilişki kurma gibi daha birçok kölelik nedeni bulunmaktadır. Sümerlerde köleliğin esas kaynağı savaşlar olmakla birlikte, borç ödeyememenin de bir kölelik nedeni olduğu görülmektedir. Akat hukukunda ise borç için kölelik önemli bir yer tutuyordu. Hatta tacirin borcundan sadece kendisi değil çocuklarının da köle yapılabildiği bilinmektedir. Mısır'da ise savaş sebebiyle kölelik yanında diğer ülkelerden köle ticareti yapılmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bozkurt**, (1981), s.67-101.

¹³ Örneğin İslam hukukunda kölelere oldukça iyi davranılırdı. Çin toplumunda da kölelere iyi davranıldığı bilinmektedir. Sümer ve Akadlar'da kölelere çok kötü davranıldığına ilişkin kanıt yoktur. Mısırdaki kölelere iyi davranılmadığı bilinmektedir. Hititlerde köleler diğer devletlerde olduğu gibi her türlü haktan mahrum değillerdi. Kölelere bazı haklar verilerek sadece eşya statüsünde olan bir topluluk olmaktan çıkartılmışlardır. Eski Yunanda efendi köleye sınırsız ceza vermek hakkına sahipti. Köleye işkence edebilir, hatta haklı nedenlerle onu öldürebilirdi. Roma hukukunda da benzer düzenlemeler mevcuttu. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bozkurt**, (1981), s.67-101.

¹⁴ Stoacı filozof Seneca Roma'da kölelerin uğradığı işkenceler ve aşağılamalar karşısında görüşlerini bildirenlerden biridir. Kölelerinde insan olduğunu belirtmekle birlikte özgürler ile köleler arasında farklar olduğunu belirtmiş, kölelere daha iyi davranılması gerektiğini savunmuş ancak kölelik kurumunun tamamen kaldırılmasına yönelik bir çaba içinde olmamıştır. **Schwarz, Andreas Bertalan**: Roma Hukuku Dersleri, (çev. **Rado, Türkan**), Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş. Baskievi, İstanbul 1963, s.240.

II. KÖLELİK YASAĞINA İLİŞKİN ULUSLARARASI GELİŞMELER

A. ULUSLARARASI BELGELERDEKİ TEMELLER

Kölelik kurumunun tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimler ve yasaklanması insan hakları alanındaki gelişim ile doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. İnsan haklarının felsefi temeli doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır¹⁵. İnsanın sadece insan olmaktan ötürü ve doğuştan sahip olması gereken haklarının bulunduğu düşüncesi M.Ö 5.yy'a dayansa da, tarımın egemen olduğu ve fiziksel çalışmanın bu denli önemli olduğu bir dönemde kölelere duyulan ihtiyaç nedeniyle bu düşünceler kendisine taraftar bulamamıştır¹⁶. İnsan hakları kavramının gelişimiyle birlikte ise kölelikle ilgili adımlar atılmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak kişi hak ve özgürlüklerine yönelik ve köleliğin kaldırılması yolunda etkili olan önemli bazı bildirge ve antlaşmaların üzerinde durmak gerektiği kanısındayız.

1. Magna Carta Libertatum ve Diğer İngiliz Bildirgeleri

Batı dünyasında İngiltere'de hak ve özgürlüklerin ortaya çıkışı, feodal düzen içerisinde kişi hak ve özgürlüklerinin savunulduğu Magna Carta Libertatum ile olmuştur¹⁷. Magna Carta Libertatum kralın otoritesinin sınırlandırıldığı bir belge olarak oldukça önemlidir¹⁸. Günümüz özgürlük belgelerinin öncülerinden olan bu Belge'nin bazı maddelerinde kişilerin hak ve yetkilerine de yer verilmiştir. İnsan haklarının gelişimi açısından önemli olan bu Belge'de özgür kişilerin durumları düzenlenmiştir. Köleciliğin yaygın olarak görüldüğü dönemde, köleler için bir hak veya özgür kişilerle eşitlik kazanımı sağlanmamıştır.

İngiltere'de Magna Carta Libertatum'u takiben insan hakları ile ilgili olarak başka bildirgeler de mevcut olmakla birlikte bu özgürlük bildirgeleri genel bir felsefi temele

---

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. **Çağıl, Orhan Münir**: İnsan Hakları ve Tabii Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl 1984, C. 50, S. 1-4, s.69-115.

¹⁶ **Çalık, Etem**: İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi, Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 16, 2017, s.44.

¹⁷ **Akad, Mehmet/Vural Dinçkol, Bihterin /Bulut, Nihat**: Genel Kamu Hukuku, 12.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2016, s.254.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Tuncay, Can**: Magna Carta (Büyük Ferman), Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 135, Kasım 2015, s. 7-28.

dayanamamaktadır¹⁹. İngiliz hak ve özgürlük belgelerinin hareket noktası İngiliz aristokrasisi ile ona bağlı olan burjuvazinin, kralın mutlak otoritesini sınırlandırmak için verdikleri mücadelelerle olmuştur²⁰. Bir başka deyişle bütün insanlığı kucaklayan, genel ve soyut prensipler barındıran bir yapıda olmayıp, sadece İngiliz halkının belirli özgürlükleri gerçekleştirilmiştir²¹. Özgür olmayanların da özgürlerle eşit haklara sahip olmaları gibi bir düşünce bu bildirgelerde yer almaz.

2. Virginia Haklar Bildirisi

1776 tarihli Virginia Anayasası ve bu Anayasa'nın başında bulunan haklar bildirgesi, Kuzey Amerikan Devletlerinin kuruluş aşamasında anayasalarının başına yerleştirdikleri hak bildirgeleri içerisinde en önemlisidir²². Bu Bildirge'nin ilk maddesinde bütün insanların eşit, özgür ve bağımsız oldukları, doğuştan birtakım haklara sahip oldukları ve insanların topluma katılmakla bu haklarından yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir. Diğer maddelerde ise, iktidar yetkisinin halka ait olması, siyasal iktidarın toplumun ortak yararını sağlayamadığında halkın onu değiştirme gücünün olması, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılması gibi liberal özgürlük anlayışını yansıtan birçok hüküm bulunmaktadır. Bu Bildirge'nin ilk maddesinde tüm insanların eşit ve özgür oldukları belirtilse de, köleliğin kaldırılmasına ilişkin açık bir düzenleme yoktur. Oysa Virginia için Anayasa Taslağı'nın Özel ve Kamusal Haklar başlığını taşıyan bölümünde köleliğin kaldırılmasına ilişkin bir ifade bulunmaktaydı²³.

3. Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi

1789 yılında Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirge'siyle kişi hakları Avrupa Kıtasında resmen kabul edilmiştir. Temelde doğal haklar doktrinine dayanan bu bildirge daha önce ilan edilen bildirgelere göre büyük bir yenilik taşımamakla birlikte, daha açık bir üslup

---

¹⁹ İngiliz hak ve özgürlük belgelerinin diğerleri Petition of Rights, Habeas Corpus Act, Bill of Rights ve Act of Settlement'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akad /Vural Dinçkol /Bulut, s.257-260.

²⁰ Akad /Vural Dinçkol /Bulut, s.261, Doğmuş, Simay: AİHS Işığında Devletlerin Yaşama Hakkına İlişkin Pozitif Yükümlülükleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s.40.

²¹ Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s.43.

²² Akad /Vural Dinçkol /Bulut, s.261.

²³ Gemalmaz, Mehmet Semih: Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 6.Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007 s.67.

kullanılması ve evrensel bir nitelik taşıması dolayısıyla büyük bir etki uyandırmıştır²⁴. Bu Bildirge’de de insanların sahip oldukları haklar yönünden özgür ve eşit doğup, özgür ve eşit yaşadıkları, toplumsal farklılıkların ancak ortak yararlarından doğabileceği belirtilmiştir. Her siyasal birliğin amacının insanın doğal ve zamanaşımına uğramaz haklarını korumak olduğu ve özgürlüğün başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapmak olarak tanımlanması, mülkiyet hakkının kutsal ve dokunulmaz olması da önemli maddelerdendir. Bildiride köleliğin kaldırılmasına ilişkin yine açık bir düzenleme bulunmamaktadır²⁵. Fransa’da kölelik 1794 tarihli bir kararname ile kaldırılmıştır²⁶.

4. 1814 Tarihli Paris Barış Antlaşması

1807 yılında İngiltere’de köle ticareti yasası kabul edilerek köle ticareti yasaklanmıştır²⁷. Ardından İngiltere ve Fransa arasında 1814 tarihli Paris Barış Antlaşması ekli hükümleriyle birlikte köle ticaretinin yasaklandığı ilk antlaşma olmuştur²⁸.

5. Viyana Kongresi

9 Haziran 1815’te imzalanan Antlaşma’da çok sayıda konu üzerinde 121 maddelik düzenleme yer almıştır. Çözüme kavuşturulan konulardan biri ise köle ticareti konusunda olmuştur. Dönemin sekiz büyük sömürgeci gücü hazırladıkları bir bildiriyle trans-atlantik köle ticaretinin kaldırılması ve hem Avrupa devletlerinin sömürgelerinde hem de Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan kölelerin özgürlüklerine kavuşmaları konularında anlaşmışlardır²⁹. 1815 tarihli Viyana Kongresinde imzalanan bu bildiri köleliğin yasaklanmasına ilişkin ilk çok taraflı belge olarak bilinmektedir³⁰.

---

²⁴ Kapani, s.46.

²⁵ Gemalmaz, Mehmet Semih: Devlet Birey ve Özgürlük, 3. Baskı, Legal Yayıncılık, Eylül 2015, s.290.

²⁶ Esen, Nuri Bülent: Kölelik ve Hürriyet, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, s.102, (http://bulentnuriesen.com/kitap/kolelik_ve_hurriyet.pdf) Erişim Tarihi: 05.10.2021.

²⁷ Esen, s.102, Usta s.101-102, Özdağ, Abdullah: Afrika’da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı (1890), Bölgesel Araştırmalar Dergisi, C. 2, S. 1, Y. 2018. s.245.

²⁸ Doğan, İlyas: İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara 2015, s.475.

²⁹ Duymaz, Erkan: Modern Kölelik Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme, Legal Hukuk Dergisi, S. 123, 2013, s.68.

³⁰ 1815 Viyana Kongresinde dokuz devlet köle ticaretinin bastırılması konusunda bir Bildiriye imza koymuşlardır. Gemalmaz, (2007), s.316.

6. Berlin Genel Antlaşması

Avrupa'daki girişimler Hint okyanusu yoluyla Afrikalı köle ticaretini engelleyememiştir³¹. 1885 yılında ise Berlin Batı Afrika Konferansı sonrası on beş devletin imzaladığı Berlin Genel Antlaşması ile Afrikalı köle ticaretinin yasaklanması açısından bir uzlaşma sağlanmıştır³².

7. Brüksel Konferansı Genel Antlaşması

1890 yılında gerçekleşen Brüksel Konferansı Genel Antlaşması ile Afrikalı köle ticareti yasağı kurumsallaşmıştır³³. Brüksel Konferansı Genel Antlaşması yüz maddelik kapsamlı bir metin içermektedir³⁴.

Yukarıda belirtilen tüm bildirimlerin temelinde yatan insan hakları düşüncesi ve köleliğin yasaklanmasına ilişkin atılan adımlar artık köleliğin varlığını sürdürmemesi gereken bir kurum olduğunu göstermektedir. Bir sonraki adım ise kölelik yasağının uluslararası boyuta taşınması olacaktır.

B. GÜNCEL ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

1. Köleliğe Karşı Sözleşme

Kölelik ve köle ticaretinin yasaklanması 1926 tarihli Köleliğe Karşı Sözleşme ile uluslararası hukukun konusu haline gelmiştir. Cenevre de imzalanan bu sözleşmenin ilk maddesinde kölelik tanımlanırken, Sözleşme'nin 2. maddesine göre devletler, köle ticaretini önlemeyi ve cezalandırmayı, tedricen ve mümkün olan en kısa sürede her türlü kölelik biçimini kaldırmayı taahhüt ederler. Zorla çalıştırma ve zorunlu çalışmayı ele alan Sözleşme'nin 5. maddesi, devletlerin zorla veya zorunlu çalışmanın ağır sonuçlar doğurabileceğini kabul

---

³¹ Gemalmaz, (2015), s.618.

³² Gemalmaz, (2007), s.316.

³³ Doğan, s.475, Gemalmaz, (2007).

³⁴ Gemalmaz, (2015), s.618.

ettiklerini, zorla ve zorunlu çalışmanın kölelik benzeri bir duruma varmasını önleyecek bütün tedbirleri almayı taahhüt ettiklerini bildirmektedir.

2. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İnsan hakları düşüncesi tarih boyunca Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi sonrasında dünya siyasetini ve hukuk düzenlerini derin bir şekilde etkilemiştir³⁵. Bildirgenin en önemli özelliği, “klasik hak ve özgürlüklerle sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin bir sentezini” gerçekleştirmiş olmasıdır³⁶.

Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler’ce 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir. İnsanlık tarihi açısından oldukça önemli olan bu bildiri taraf devletlere hiçbir hukuki yükümlülük yüklemeyiz. Ancak hukuki bağlayıcılığı olmasa da tarihi ve manevi açıdan büyük önem taşır³⁷.

Bildirgenin ilk maddesinde bütün insanların özgür doğduğu ayrıca insan onurunun korunması ve temel haklardan yararlanma bakımından eşit oldukları ifade edilmiştir. Bu bildirge ile ilan edilen haklardan istisnasız herkesin yararlanabileceği belirtilmiştir. Bildirgenin 3. maddesinde yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkı olarak görülmüş, 4. maddesinde ise hiç kimsenin kölelik ve kulluk durumunda bulundurulamayacağı, kölelik ve köle ticaretinin her türlü biçiminin yasak olduğu belirtilmiştir. İnsan hakları Evrensel Bildirgesi köleliğin kesin bir dille yasaklandığı uluslararası bir bildirge olarak büyük bir öneme sahiptir.

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyine üye devletler dışişleri bakanlarınca 3 Kasım 1950’de Roma’da imzalanan ve on devletin onaylamasından sonra 3 Kasım 1953’de yürürlüğe giren “İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” taraf devletlere Sözleşme’de açıklanan hak ve yükümlülükleri sağlamak ve korumak konusunda hukuki

---

³⁵ **Birinci, Görkem:** İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, C. 7, S. 2, 2017, s.51.

³⁶ **Sağlam, Fazıl:** İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, S. 25, 2019, s.1238.

³⁷ **Kapani,** s.62.

zorunluluk yüklemektedir³⁸. Bu açıdan “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile farklılık taşır. Türkiye 10 Mart 1954 tarihinde kabul edilen bir kanunla sözleşmeyi onaylanmıştır³⁹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde(AİHS), Evrensel Bildirge’ye oranla daha dar kapsamlı ancak evrensel bildirmede genel hatlarıyla belirtilen hususların açık ve geniş şekilde tanımlanarak, daha net şekilde anlaşılmasının sağlandığı bir yöntem izlendiği görülür⁴⁰. Ancak hem İnsan Hakları Bildirgesi hem de AİHS insan haklarının artık ülkelerin iç sorunu olmaktan çıkarak, uluslararası boyutlara ulaştığını göstermesi açısından büyük öneme sahiptir⁴¹.

AİHS’nin esas önemi güvence altına aldığı hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla uluslararası bir yargısal denetim mekanizması kurmasından ve bireye sağlanan güvenceyi yaptırıma bağlamasından dolayıdır⁴². Bu denetim mekanizması üç organ ile sağlanmaktadır. Bunlar Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Bakanlar Komitesidir. Bu güvencenin sağlanmasıyla birlikte bireyler uluslararası hukukta hak sahibi yapılmıştır.

AİHS’nin 4. maddesinde hiç kimsenin köle ya da kul durumunda tutulamayacağı ve hiç kimsenin zorla çalıştırılmayacağı düzenlenmiştir. Bazı hallerin zorla çalıştırılmadan sayılmayacağı düzenlenerek bu hükme bazı istisnalar getirilse de kölelik ve kulluk halinde tutulmanın hiçbir sebebi ve istisnasının olamayacağı açıktır. Kölelik yasağı demokratik bir toplumun vazgeçilmez değeri olarak ve istisnalar olmaksızın, mutlak bir yasak olarak düzenlenmiştir⁴³. Bu düzenleme ile insan onurunun korunması amaçlanmaktadır⁴⁴.

Kölelik kavramı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından “üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerden biri ya da tümünün kullanılabilceği kişinin statüsü veya içinde bulunduğu durum” olarak tanımlanmıştır⁴⁵. AİHM’in kabul ettiği kölelik tanımı geleneksel kölelik tanımıdır ve köleliğin modern biçimleri olarak kabul edilen örneğin insan ticareti gibi

---

³⁸ Kapani, s.70.

³⁹ Protokol 20 Mart 1952 tarihinde imzalamıştır. Protokol’ün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’yle birlikte onaylanması ise 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onay Kanunu ile olmuştur.

⁴⁰ Kapani, s.70.

⁴¹ Kapani, s.73.

⁴² Gözübüyük /Gölcüklü s. 11.

⁴³ Tezcan/ Erdem/Sancakdar/Önok, s.223.

⁴⁴ Gözübüyük/Gölcüklü, s. 231.

⁴⁵ AİHM, Siliadin v. France, B.N.: 73316/01, 26 Temmuz 2005, para. 122, (<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-69891>) Erişim Tarihi: 24.01.2022.

olguları mülkiyet hakkına bağlı bir yetki kullanımını olmadığı için kapsamı içine almamaktadır⁴⁶. Mahkemenin bu davada “kölelik” kavramını dar bir şekilde ele alıp, salt hukukî bir mülkiyet ilişkisi aradığı görülmektedir⁴⁷.

4. Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

Birleşmiş Milletler tarafından 1956’da kabul edilip 1957’de yürürlüğe giren bu sözleşmenin 3. maddesine göre kölelik, köle ticareti ve benzer kurumların uygulanması, uygulanmasının onaylanması veya bu tür faaliyetlere herhangi bir şekilde destek verilmesi ağır ceza gerektiren suçlar olarak düzenlenmiştir⁴⁸. Ülkemizde ise bu ek sözleşme 12. 9. 1963 tarihinde usulüne uygun olarak onaylanmıştır.

Bu sözleşmede önemli bir husus köleliğe benzer uygulama ve geleneklerin belirtilmesidir. Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşmesi’nin ilk maddesinde kölelik benzeri uygulama ve gelenekler belirtilmiştir⁴⁹. Borç köleliği, serflik, bir kadının reddetme hakkı olmaksızın nakdi veya aynı bir bedel karşılığında evlendirilmesi veya evlendirme vaadi verilmesi, kadının kocasının, bunun ailesinin veya mensup olduğu aşiretin bu kadını ivaz karşılığı veya çeşitli şekillerde üçüncü bir şahsa devretmek hakkına sahip olması, kocasının ölümü üzerine kadının miras yoluyla üçüncü şahsa devri ve çocuk veya 18 yaşından küçük bir kimsenin kendisini ya da iş gücünü istismar etmek amacıyla bedel karşılığı veya bedelsiz olarak üçüncü bir kişiye teslim edilmesi kölelik benzeri uygulamalar olarak sayılmıştır. Bu sözleşme ile sayılan uygulamaların da ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

---

⁴⁶ **Karan, Ulaş:** Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 67, 2018, s. 418-419.

⁴⁷ **Bal, Ali:** Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Benzer Uygulamalara İlişkin Yasağın Uluslararası Hukuk ve AİHM İçtihatları Çerçevesinde Gelişimi, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C. 2, Yıl:4, 2019, s. 74.

⁴⁸ **Doğan,** s.476.

⁴⁹ 06.01.1964 tarihli ve 11599 sayılı Resmî Gazete’de sözleşmenin resmi Türkçe çevirisi bulunmaktadır.

5. Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi de kölelikle ilgili paralel hükümler içermekte, köleliği kesin olarak yasaklamaktadır. Kölelik yasağı kenar başlıklı 8. maddede hiç kimsenin köle olarak tutulamayacağı; her türlü kölelik ve köle ticaretinin yasak olduğu ve hiç kimsenin kul olarak tutulamayacağı belirtilmiştir.

III. KÖLELİK YASAĞINA İLİŞKİN TÜRK HUKUKUNDAKİ GELİŞMELER

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE KÖLELİK VE KÖLELİK YASAĞI İLE İLGİLİ ADIMLAR

1. Osmanlı Devleti'nde Kölelik

Osmanlı Devleti'nde kölelik yasal olarak tanınan ve uygulaması olan bir kurumdu⁵⁰. Köleler hem askerî hem de ekonomik alanlarda çalıştırıldıklarından kölelere talep yüksekti⁵¹. Osmanlı devleti kuruluşunun ardından izlediği genişleme politikası sonucu elde ettiği ganimetler olarak savaş esirleri önemli bir artış göstermiştir⁵². Osmanlı Devleti'nde köleliğin kuralları İslam hukukuna göre düzenlenmiştir⁵³. İslam hukuku köle sahibine kölenin lehine birtakım ödevler yüklemiştir⁵⁴ ve Osmanlı Devleti de bu kurallara riayet ettiğinden kölelerin

---

⁵⁰Osmanlı hukukunda İslam hukukunda olduğu gibi kölelik tam ehliyetsizliğe sebep olmamaktadır. Kölenin eksik hak ehliyeti bulunmaktadır. Mülkiyet hakkına sahip olmadığından kazandıkları efendisine ait olur. Miras hakkı yoktur, haksız fiillerinden sorumludur. Bir haksız fiil meydana geldiğinde efendinin önünde seçenekler vardır. Ya bu zararı tazmin eder ya da kölenin bu zararın karşılanması adına satılmasına razı olması gerekirdi. **Akyılmaz, Gül:** Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara, C.9, 2004, s.222.

⁵¹ **Gemalmaz,** (2015), s.596.

⁵² **Parlatır, İsmail:** Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 31, S. 1.2, 1987, s.417.

⁵³ **Akyılmaz,** s.216, **Taşbaş, Erdal:** Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları, Akademik İncelemeler Dergisi, C. 13, S. 2, 2018, s.126.

⁵⁴ Efendinin kölesini koruma yükümlülüğü bulunmakla birlikte köleyi cezalandırma yetkisi çocuğunkinden fazla olmayacağı düzenlenmiştir. **Tahiroğlu,** (2011), s.658.

durumu birçok devlete göre kıyaslanmayacak derece iyidir⁵⁵. İslam hukukuna göre köle ve özgür insanların Tanrı önünde eşit olduğu kabul ediliyordu⁵⁶.

2. Osmanlı Devleti'nde Kölelik Yasağı ile İlgili Adımlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal gelişmenin ilk adımı olarak 1808 tarihli Sened-i İttifak gösterilir. Ancak Sened-i İttifakta kölelere ilişkin herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Bir sonraki aşama ise Tanzimat ve Islahat Fermanlarıdır. Tüm Osmanlı tebaası için açıkça belirtilmese de hukukî eşitlik öngören Tanzimat Fermanı kölelik müessesini kaldırmadığı gibi, kölelerin hukuki durumlarını iyileştirici bir düzenleme de getirmemiştir⁵⁷. Bu fermanlarda Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinde olduğu gibi kişilerin doğuştan birtakım hakları olduğundan, diğer bir deyişle doğal hukuk doktrininden söz edilemez. Ancak kişilere verilmiş olan yani bağışlanan bazı haklar vardır⁵⁸.

1847 yılında Sultan Abdülmecid esir pazarlarında satılan kölelere insanlığa aykırı muamelelerde bulunduğu, bunun şeriata ve insanî ilkelere aykırı olduğunu belirterek İstanbul esir pazarının kaldırılmasını emretmiştir⁵⁹. Böylece İstanbul esir pazarı 1847'de kaldırılmıştır. Bu durum kölelere insanca davranılması gerektiğinin ve onlara önem vermeye başlamasının bir göstergesi olarak görülebilir. Sonrasında 1854'de İngiltere'nin baskıları sonucunda Çerkez ve Gürcü köle ticareti de yasaklanmıştır⁶⁰.

1856'da yayınlanan Islahat Fermanı'nda Müslüman ve Müslüman olmayanların her konuda eşitliği vurgulanırken köleler hakkında bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak 1857 yılında çıkartılan bir fermanla Osmanlı devleti sınırları içerisinde zenci köle ticaretinin

---

⁵⁵ Akyılmaz, s.221.

⁵⁶ Tahiroğlu, (2011), s.658.

⁵⁷ Akyılmaz, s.230.

⁵⁸ Tanzimat fermanında devletin bütün uyrukları için can, mal ve ırz güvenliğinin korunacağı vaad edilmiş, vergi ve askerlik işlerinin de bir düzene bağlanacağı belirtilmiş, bu vaatler 1856 Islahat Fermanı ile de doğrulanmıştır. Fermanlarda yer alan ilkeler hukuk devletinin gelişimi adına önemli olmakla beraber, bu ilkelerin etkinliğinin sağlanacağı mekanizmalar geliştirilmemiştir. **Özbudun, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, 16. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s.26.

⁵⁹ Akyılmaz, s.231.

⁶⁰ Akyılmaz, s.231.

yasaklanması ve buna rağmen ticaret yapan tacirlerin cezalandırılması sağlanmıştır⁶¹. Bu ferman köleliğin kaldırılması adına bir adım olsa da mevcut kölelerle ilgili bir düzenleme olmayıp, ferman tarihinden sonra getirilecek köleler açısından yapılmış bir düzenlemedir⁶².

Bu düzenlemelerden sonra 1876 yılında ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. 1876 Anayasası günümüz demokrasilerinin temel prensiplerinden sayılan bazı kişi hak ve özgürlüklerini garanti altına almıştır⁶³. Ancak köleliğin açıkça yasaklandığı bir hüküm yoktur⁶⁴. 25 Ocak 1880 tarihinde İngiltere ile “Afrikalı Kölelerin Taşınmalarının Sona Erdirilmesine Dair Sözleşme” imzalanmış⁶⁵, 18 Kasım 1889’da ise Afrikalı Köle Ticaretinin Engellenmesine İlişkin Umumi Senedi imzalayarak Brüksel Anlaşmasına taraf olmuştur⁶⁶. 1891 tarihli Kanunname ile yine zenci kölelerin ülkeye sokulmasının yasaklanmasıyla ilgili önlemler alınmıştır. 1909 değişiklikleriyle Osmanlı Devleti’nde vatandaşların hepsinin ırk ve mezheplerine bakılmaksızın şahsî hürriyetlerine sahip ve hukuken eşit oldukları, ve herkesin Osmanlı vatandaşı kabul edildiği görülmektedir. Kölelerin Osmanlı vatandaşı olup olmadığı konusunda ise bir açıklık yoktur⁶⁷.

Osmanlıda köleliğin yasaklanmasına giden süreçte atılan adımlarda hukuken köleliğe tam olarak son verilmemekle birlikte kölelerin statülerinde bazı iyileştirmeler öngören önlemler alınmıştır. Ancak görüldüğü gibi Osmanlı devletinin hiçbir döneminde köleliğin açıkça yasaklandığı, herkesin eşit ve özgür sayıldığı bir düzenleme olmamıştır. Buna rağmen yapılan düzenlemeler sonucu toplumdaki köle sayıları hızla azalmış, köle durumundaki kişilerin ise statüleri iyileşerek bazıları ücret karşılığı hizmet gören kimse, bazıları ise evin bir ferdi durumuna gelmiştir⁶⁸.

---

⁶¹ Fermanın metni için bkz. **Bozkurt, Gülnihal**: Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devleti’nin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 1990, s. 73–77.

⁶² **Gemalmaz**, (2015), s.604, **Akyılmaz**, s.233.

⁶³ **Demir, Fevzi**: Anayasa Hukuku, 10. Baskı, Albi Yayıncılık, İzmir, 2017, s.319.

⁶⁴ Aslında Mithat Paşa tarafından hazırlanarak II. Abdülhamit’e sunulan taslakta köle ticaretinin tamamen yasaklanması, mevcut kölelerin de kademeli olarak ve belli şartlarla özgürleştirilmesi gibi çok önemli hükümler mevcut olsa da bu madde II. Abdülhamit tarafından tasarıdan çıkartılmıştır. **Akyılmaz**, s.235.

⁶⁵ Sözleşme metni için bkz. **Bozkurt**, (1990), s.46-49.

⁶⁶ **Gemalmaz**, (2015), s.605.

⁶⁷ **Akyılmaz**, s. 236.

⁶⁸ **Bozkurt, Gülnihal**: Osmanlı Devletinde Köle Ticaretinin Önlenmesi İçin Yapılan Çalışmalar, XI. Türk Tarih Kongresi, 05-09 Eylül 1990, (IV. Cilt), Ankara, s.1531.

B. TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KÖLELİK YASAĞI İLE İLGİLİ ANAYASAL DÜZENLEMELER

1. 1921 Anayasası'ndaki Durum

1921 Anayasası 24 maddelik oldukça kısa, milli mücadele içerisinde durumun gereklerinin önde tutulduğu, olağanüstü bir dönemin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hazırlanmış bir Anayasadır⁶⁹. Anayasa güçler birliği ilkesini ve meclis hükümeti sistemini benimsemiş, yasama ve yürütme güçleri mecliste toplanmıştır⁷⁰. 1921 Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir düzenleme yoktur.

2. 1924 Anayasası'ndaki Durum

1921 Anayasası geçiş dönemi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabul edilmişti. Cumhuriyetin ilanından sonra yeni bir anayasa yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 1876 Osmanlı Kanuni Esasi henüz ilga edilmemiş ve 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu da yeni devletin ihtiyaçlarına cevap veremeyecek derecede bir düzenleme idi⁷¹. Yeni Anayasa 20 Nisan 1924'te kabul edildi. 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında doğal haklar doktrini ve 1789 Fransız Devrimi prensiplerinin etkileri görülmekteydi⁷².

Türklerin Kamu Hakları kenar başlıklı 68'inci maddeye göre her Türkün özgür doğup, özgür yaşayacağı, özgürlüğün, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek olduğu, diğer bir ifadeyle doğal haklardan olan özgürlüğün herkes için sınırının, bir başkasının özgürlük sınırı olduğu ve bu sınırın ancak kanun tarafından çizileceği hükme bağlanmıştır. Bu madde özgürlük tanımını bakımından 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 4'üncü maddesiyle paralellik göstermektedir⁷³.

---

⁶⁹ Arslan, Kahan Onur: Türk Parlamento Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2018, s.62.

⁷⁰ Gözübüyük, Şeref: Açıklamalı Türk Anayasaları 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, s.39.

⁷¹ Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 25. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.290, Özbudun, s.31.

⁷² Demir, s.333, Özbudun, s.33.

⁷³ Madde 4: Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.

1924 Anayasası ile birlikte klasik bireysel hak ve özgürlüklerin neredeyse tamamına yer verilmiştir. 69'uncu maddede yasa önünde eşitlik ile her türlü ayrımcılığın yasaklanması düzenlenirken, 70'inci maddede kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, sözleşme, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetlerinin Türklerin tabii hakları olduğu belirtilmiştir. Hak ve özgürlüklerin öznesi olarak belirtilen "Türkler" ya da "Türk" ibaresinden ne anlaşılacağı da 88'inci maddede hükme bağlanmıştır. Buna göre "*Türkiye'de din ve ırk ayırdedilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.*" Bu tanım tüm yurttaşların etnik anlamda "Türk" olmasa da varsayım olarak "Türk" olduklarını anlamını yansıtmaktadır⁷⁴.

3. 1961 Anayasası'ndaki Durum

1961 Anayasası'da 1924 Anayasası'ndan farklı olarak özgürlüklerin sadece adlarının sayılıp diğer düzenlemelerin kanunla yapılacağı belirtilmesiyle yetinilmemiş, özgürlükler çok daha ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Temel Hakların Niteliği ve Korunması kenar başlıklı 10'uncu maddede herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtilmiştir. Maddenin devamında "*Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar*" hükmüne yer verilmiştir. Keza 12'inci maddede yer alan "*Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.*" ve 14'üncü maddede yer alan "*Herkes, yaşama, maddî ve mânevî varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir. Kişi dokunulmazlığı ve hürriyeti kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usûline göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça kayıtlanamaz. Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz. İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz.*" şeklindeki düzenlemelerden herkesin eşit ve özgür olduğu ve bu özgürlüğün anayasal koruma altında bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Öte yandan 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesi "anayasanın üstünlüğü" ilkesinin koruyucusu olarak düşünülmüştür⁷⁵.

---

⁷⁴ Vural, Dinçkol Bihterin/Işık, Alper: 1924 Anayasası Döneminde Yurtdaşlık Anlayışı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21, S.1, 2015, s.38.

⁷⁵ Demir, s.342.

1961 Anayasası'nda 1924 Anayasası'ndan farklı olarak temel hak ve özgürlüklere ilişkin maddelerin neredeyse tamamında “herkes” sözcüğüyle başlanmıştır. Yani 1924 Anayasası'nda yer alan “Türkler” ya da “Her Türk” gibi ifadelerin yerine hak ve özgürlüklerin öznesi Türk veya yabancı ayrımı olmaksızın “herkes” olarak kabul edilmiştir⁷⁶.

4. 1982 Anayasası'ndaki Durum

1982 Anayasa'nın 12'inci maddesinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği kenar başlıklı maddeye göre” *Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.*” Madde metninden açıkça anlaşıldığı üzere, bir kimsenin bir başkası tarafından baskı veya şiddet uygulanarak değil, kendi isteğiyle özgürlüklerinden tamamen vazgeçmesi dahi yasaklanmıştır. Bu doğrultuda kişinin ömür boyunca veya uzunca bir süre özgürlüğünden yoksun bırakılmayı kabul etmesi, yani özgürlüğünden vazgeçmesi konusundaki rızası da geçerli olmayacaktır.

1982 Anayasası'nda da diğer Anayasalarda olduğu gibi kölelik yasağına ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak kölelik gibi kişi hak ve özgürlüklerini en üst noktada kısıtlayan bir kuruma karşı anayasal korumanın bulunmaması düşünülemezden yorum yoluyla 17'inci maddenin bu yasağı temel oluşturduğu kabul edilmelidir⁷⁷. Anayasanın 17'inci maddesine göre “*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*” Kölelik uygulamasının da kişinin maddi ve manevi varlığına açık müdahale oluşturması sebebiyle bu hükmün dolaylı olarak köleliği yasakladığı sonucuna ulaşılabilir⁷⁸.

Anayasamızın 90'inci maddesinin son fıkrası uyarınca “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*”

Görüldüğü üzere, 1982 Anayasası'nın 90'inci maddesinin son fıkrasının son cümlesinde bir ayrıma gidilmektedir. Bu ayrım temelini yapılan uluslararası andlaşmanın niteliğinden alır.

---

⁷⁶ Tanör, s.381.

⁷⁷ Karan, s.428; Göçmen, İlke: Bir Temel Hak Olarak İnsan Ticareti Yasağı: Avrupa Özelinde Bir İnceleme, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S. 1, Yıl: 34, İstanbul, 2014, s.18.

⁷⁸ Karan, s.428.

Eğer andlaşma temel hak ve özgürlüklere ilişkin ise bu konudaki iç hukuk normu ile uluslararası andlaşmadaki hükümler arasında farklılık olması durumunda uluslararası andlaşmaların hükümleri esas alınacaktır. Kölelik kişi özgürlüğüne ilişkin bir sorun olarak, temel hak ve özgürlükleri ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda yukarıda bahsettiğimiz Türkiye'nin taraf olduğu kölelik yasağı ile ilgili sözleşmeler iç hukukumuzda da geçerli, hatta kanunlarımızla bir çatışma olması durumunda, uluslararası andlaşma hükümleri öncelikli olarak uygulanacaktır.

1982 Anayasası ve taraf olduğumuz diğer uluslararası andlaşmalarda belirtilen kölelik yasağı ile uygun olarak Türk Ceza Kanunumuzun 77'inci maddesinde insanlığa karşı suçlar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre madde kapsamında sayılan fiillerin siyasal, felsefi, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur. Köleleştirme de bu fiiller arasında sayılmış, bu fiili gerçekleştirenlerin sekiz yıldan az olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılması gerektiği hükme bağlanmıştır.

SONUÇ

Kölelik, üzerinde mülkiyet hakkına bağlı yetkilerin herhangi birinin veya tamamının kullanıldığı bir kişinin statüsü veya durumu olarak tanımlanabilir. Eski hukuk düzenleri için vazgeçilmez bir kurum olarak köleliğin karşımıza çıkması, dönemin şartları göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Aslında doğal hukuk gereği insanların eşit olduğu kabul edilmekle birlikte, ekonomik gereklilikler köleliğin kaldırılmasına ilişkin bir düzenleme yapılmasına izin vermemiştir.

Gelişen insan hakları düşüncesiyle paralel bir şekilde kölelik uygulamalarının da yasaklanması sürecine girilmiştir. Bu süreçte kazanımlar bir anda gerçekleşmemiş, zaman içinde aşamalı olarak elde edilmiştir. Türk hukukunda da kölelik yasağı uygulaması bu şekilde bir seyir izlemiştir. Osmanlı devletinde kölelik tam anlamıyla hiçbir zaman kaldırılmasa da kölelerin statüleri iyileştirilmiş, toplumdaki köle sayısı hızla azalmaya başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise 1924 ve 1961 Anayasalarında ve hatta yürürlükte bulunan 1981 Anayasası'nda kölelik yasağı açıkça ifade edilmemiştir. Ancak temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bu Anayasalar ile kölelik kurumunun hala var olduğunu düşünmemiz mümkün değildir. Günümüzde gerek taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler, gerekse de iç hukukumuzdaki düzenlemeler ışığında, insanların doğuştan itibaren sadece insan oldukları için sahip olmaları gereken hakların kabulü ile birlikte, artık kölelik kabul edilemez bir olgu haline gelmiştir. Uluslararası hukuk ve Türk hukukundaki düzenlemeler de köleliğin kabul edilemez

bir durum olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Atılan adımlarla birlikte günümüzde kölelik uygulamalarının yasaklanması, uluslararası hukukta emredici hukuk normu haline gelmiştir. Köle olarak tutulmama hakkı, uluslararası hukukta korunan bir haktır.

KAYNAKÇA

Akad, Mehmet/Vural Dinçkol, Bihlerin/Bulut, Nihat: Genel Kamu Hukuku, 12. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2016.

Akıymaz, Gül: Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın İlanından sonra Kölelik Müessesesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.9, S.1-2, 2004, ss.213-238.

Arslan, Kahan Onur: Türk Parlamento Hukuku, Adalet Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018.

AIHM, Siliadin v. France, B.N.: 73316/01, 26 Temmuz 2005, (<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-69891>) Erişim Tarihi: 24.01.2022.

Bal, Ali: Kölelik, Zorla Çalıştırma ve Benzer Uygulamalara İlişkin Yasağın Uluslararası Hukuk ve AIHM İçtihatları Çerçevesinde Gelişimi, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, C.2, Yıl: 4, 2019, ss. 55-112.

Birinci, Görkem: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, C. 7, S. 2, 2017, ss.50-81.

Bozkurt, Gülnihal: Köle Ticaretinin Sona Erdirilmesi Konusunda Osmanlı Devleti'nin Taraf Olduğu İki Devletlerarası Anlaşma, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara, 1990, ss. 45-77 (1990).

Bozkurt, Gülnihal: Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 38, S.1, 1981, ss.65-103 (1981).

Bozkurt, Gülnihal: Osmanlı Devletinde Köle Ticaretinin Önlenmesi İçin Yapılan Çalışmalar, XI. Türk Tarih Kongresi, 05-09 Eylül 1990, (IV. Cilt), Ankara, ss.1499-1531.

Çağıl, Orhan Münir: İnsan Hakları ve Tabii Hukuk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 50, S.1-4, 1984, ss.69-115.

Çalık, Etem: İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 6, S. 16, 2017, ss.41-67.

Demir, Fevzi: Anayasa Hukuku, 10.Baskı, Albi Yayıncılık, İzmir, 2017.

Di Marzo Salvatore: Roma Hukuku (çev. Ziya Umur), İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1954.

Doğan, İlyas: İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara, 2015.

Doğmuş, Simay: AIHS Işığında Devletlerin Yaşama Hakkına İlişkin Pozitif Yükümlülükleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.

Doğru, Osman/Nalbant, Atilla: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama Ve Önemli Kararlar, Yargıtay Yayınları, Ankara, 2012.

Duymaz, Erkan: Modern Kölelik Avrupa Konseyi Hukukunda Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasakları Üzerine Bir İnceleme, Legal Hukuk Dergisi, C. 11, S. 123, 2013, ss.67-105.

Esen, Nuri Bülent: Kölelik ve Hürriyet, Nebioğlu Yayınları, İstanbul, s.102. (http://bulentnuriesen.com/kitap/kolelik_ve_hurriyet.pdf) Erişim Tarihi: 05.10.2021.

Gemalmaz, Mehmet Semih: Devlet Birey ve Özgürlük, 3. Baskı, Legal Kitapçılık, 2015 (2015).

Gemalmaz, Mehmet Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 6.Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2007 (2007).

Göçmen, İlke: Bir Temel Hak Olarak İnsan Ticareti Yasağı: Avrupa Özelinde Bir İnceleme, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, S.1, Yıl: 34, İstanbul, 2014, ss. 1-29.

Gözübüyük, Şeref/Gölcüklü, Feyyaz: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, 11.Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.

Gözübüyük, Şeref: Açıklamalı Türk Anayasaları 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.

Güler, Mehmet Atilla: Modern Kölelik ve Modern Köleliğin Görünümleri, İş ve Hayat, C. 1, S. 2, 2015, ss. 23-46.

Kapani, Münici: Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.

Karadeniz Çelebican, Özcan: Roma Hukuku Tarihi Giriş-Kaynaklar Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması (Roma Hukuku), 17.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.

Karan, Ulaş: Kölelik, Kulluk, Zorla Çalıştırma ve Zorunlu Çalışma Yasağı: Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 67, 2018, ss. 415-462.

Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 16.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.

Özdağ, Abdullah: Afrika'da Esir Ticaretinin Yasaklanması: Brüksel Konferansı (1890), Bölgesel Araştırmalar Dergisi, C. 2, S. 1, 2018, ss. 244-306.

Parlatır, İsmail: Osmanlı Sosyal Hayatından Köleliğin Kaldırılışı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 31, S. 1-2, 1987, ss.417-420.

Sağlam, Fazıl: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, S. 25, 2019, ss.1236-1252.

Schwarz, Andreas Bertalan: Roma Hukuku Dersleri, (çev. **Rado, Türkan**), Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayi A. Ş. Basımevi, İstanbul, 1963.

Tahiroğlu Bülent/Erdoğan Belgin: Roma Hukuku Dersleri, 10.Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 2014.

Tahiroğlu, Bülent: Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 45, S. 1-4, 2011 s. 649-676.

Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 25.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

Taşbaş, Erdal: Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları, Akademik İncelemeler Dergisi, C. 13, S. 2, 2018, ss. 119-157.

Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat: İnsan Hakları El Kitabı, 9.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2021.

Umur, Ziya: Roma Hukuku Ders Notları, Beta Yayınevi, İstanbul, 1990.

Usta, Oğün: Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Kölelik, Kulluk ve Zorla Çalıştırma Yasası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Vural, Dinçkol, Bihterin/Işık, Alper: 1924 Anayasası Döneminde Yurtdaşlık Anlayışı, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.21, S.1, 2015, ss.13-43.